

При цьому такі «титули» існують як за «звичайним правом» (estate in law), так і за «правом справедливості» (equitable estate), тобто немов би «подвоюються», але разом з тим вони не можуть існувати щодо рухомих речей (personal property, або personalty), на які встановлюється «повна власність» (full ownership).

Сукупність перерахованих прав «власності» (ownership) і «титулів» (estate) становить поняття «property rights», яке «з легкої руки» наших економістів перекладається як «права власності», хоча в дійсності слід вести мову про майнові права.

У цьому зв'язку в літературі зазначається, що ніяких «прав власності» немає не лише в європейських континентальних правопорядках (де існує лише одне право власності), але й в англо-американському праві. Тому, зокрема, й «інтелектуальна власність» (intellectual property) є не якимось різновидом «власності» або «права власності», а всього на всього лише результатом неправильного перекладу, оскільки в дійсності при цьому йдеться про «майнові права на результати творчої діяльності».

Очевидно, пояснити зазначені відмінності у правовому регулюванні економічно однакових відносин земельної власності в континентальній Європі речовим правом і в англо-американському праві – складною системою «титулів» (estate) можна саме особливостями національно-історичного розвитку конкретного правопорядку.

Загально відомо, що відносно рання буржуазна революція в Англії XVII століття зберегла феодальні засади сформованого правопорядку (відомого як система «звичайного права» – common law), який потім із певними модифікаціями перейшов до США, тоді як буржуазні республіки в Європі XVIII століття повністю змели феодальну систему «розщепленого права власності» (dominium directum і dominium utile) на нерухомість, замінивши її розробленою німецькими пандектистами системою речових прав.

Наведене свідчить, що процес інтернаціоналізації (зближення та уніфікації) цивільного права, особливо в сфері речового права, має певні обмеження, зумовлені національно-правовими традиціями відповідного правопорядку, що ґрунтуються на засадах відповідної правової сім'ї.

Відповідно, при проведенні загальної систематизації цивільного законодавства в сфері речового права необхідно враховувати особливості власного правового розвитку і сформовані національно-правові традиції, які врешті й визначатимуть допустимий ступінь модифікації та інтегрованості відповідних речово-правових конструкцій національного правопорядку.

Одержано 25.04.2017

УДК 347.44

Володимир Васильович Луць,

завідувач відділу проблем приватного права

Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва

імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України,

академік Національної академії правових наук України,

доктор юридичних наук, професор

КОРПОРАТИВНЕ ПРАВО – ПІДГАЛУЗЬ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Процеси реформування суспільних відносин в умовах інтеграції економічної системи України до європейського і світового співтовариства викликають необхідність удосконалення

вітчизняного законодавства у цій сфері та наукового обґрунтування виникаючих при цьому правових проблем. Такими є, зокрема, питання про правову природу корпоративних відносин, їх зміст та місце норм корпоративного законодавства у правовій системі України.

Вийшло так, що з прийняттям Цивільного (далі – ЦК України) і Господарського (далі – ГК України) кодексів України (2003 р.) регулювання корпоративних правовідносин паралельно, але не завжди узгоджено здійснюється нормами і ЦК України і ГК України.

Визначення понять корпоративних відносин і корпоративних прав дається у ст. 167 ГК України. Про права учасників господарських товариств (хоч вони і не названі корпоративними) йдеться й у ст. 116 ЦК України. Учасники господарського товариства можуть також мати й інші права, встановлені установчим документом товариства та законом. Зміст корпоративних правовідносин складають суб'єктивні права та суб'єктивні обов'язки сторін цих правовідносин – корпорації та її учасників. Традиційним у літературі є поділ корпоративних прав на майнові та немайнові (організаційні).

Питання щодо правової сутності корпоративних відносин і корпоративних прав та їх місце у системі права залишається дискусійним в юридичній літературі. Так, В. С. Щербина вважає, що корпоративні відносини є специфічним видом відносин у сфері господарювання, які за своєю правовою природою є поєднанням взаємопов'язаних і взаємообумовлених організаційно-господарських та майново-господарських відносин, що існують у нерозривній єдності [1]. Однак, аналіз змісту корпоративних прав та обов'язків і самих корпоративних відносин, які складаються між корпорацією та її учасниками і між самими учасниками, дає підстави для висновку, що корпоративні правовідносини є цивільно-правовими, а система правових норм та інших соціальних регуляторів цих відносин складає підгалузь цивільного права.

У ЦК України значно ширші, порівняно з ГК України, визначені загальні положення про підприємницькі товариства як юридичні особи і як сторони в корпоративних відносинах. Товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками (підприємницькі товариства), можуть бути створені лише як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) або виробничі кооперативи (ст. 84 ЦК України). А. В. Зеліско називає їх «підприємницькими юридичними особами приватного права», включаючи до їх числа також фермерські господарства, наукові парки [2].

Слід підкреслити, що господарські товариства є юридичними особами приватного права, що створюються з метою задоволення насамперед приватних інтересів самих товариств та їх учасників. Вони формуються на підставі установчих документів відповідно до ст. 87 ЦК України. Для створення юридичної особи її учасники (засновники) розробляють установчі документи, які викладаються письмово і підписуються всіма учасниками (засновниками), якщо законом не встановлений інший порядок їх затвердження. Установчим документом товариства є затверджений учасниками статут або засновницький договір між учасниками, якщо інше не встановлено законом. Товариство, створене однією особою, діє на підставі статуту, затвердженого цією особою.

У засновницькому договорі товариства визначаються зобов'язання учасників створити товариство, порядок їх спільної діяльності щодо його створення, умови передання товариству майна учасників, якщо додаткові вимоги щодо змісту засновницького договору не встановлені ЦК або іншим законом (ч. 2 ст. 88 ЦК України).

Повне і командитне товариства створюються і діють на підставі засновницьких договорів, які відповідно стають основними документами, що визначають їх правовий статус.

Засновники товариств з обмеженою або додатковою відповідальністю та акціонерних товариств при необхідності теж можуть укласти засновницький договір. І хоч зазначені договори про заснування такого товариства не є установчими документами і подання їх при державній реєстрації не є обов'язковим, їх значення у формуванні та визначенні правового статусу товариства не применшується.

Питання щодо правової природи засновницького договору є спірним у літературі з цивільного та господарського права: в одних випадках він розглядається як різновид договору про спільну діяльність [3], в інших – проводиться відмежування засновницького договору від договору про спільну діяльність [4]. Аналіз мети і змісту засновницьких договорів дозволяє розглядати їх як цивільно-правові договори, зокрема як види договорів про спільну діяльність. Як вважають Ю. М. Жорнокуй та І. В. Спасибо-Фатєєва, засновницькі договори можна віднести до договорів про спільну діяльність, але в них буде досить багато особливостей. Це і виникнення юридичної особи як наслідок укладення засновницького договору, і визначення засновницьких договорів установчими документами, а згодом – підставою діяльності не лише сторін договору, але й створеної ними юридичної особи, і правовий режим майна [5, с. 448]. Правова форма договору може використовуватись не лише при початковому створенні підприємницьких товариств, але й при їх реорганізації, зокрема при злитті та приєднанні. Злиття декількох акціонерних товариств або приєднання одного чи декількох товариств до вже існуючого товариства може бути наслідком укладення між ними договорів на основі відповідних рішень вищих органів управління цих товариств.

Щодо реорганізації інших господарських товариств (з обмеженою або додатковою відповідальністю, повних, командитних) укладення договорів при їх злитті чи приєднанні законодавством не передбачено, але й не заборонено.

Правова природа договору про реорганізацію (злиття, приєднання) акціонерних товариств по-різному оцінюється в літературі з корпоративного права [6]. За своїм характером та метою цей договір є близьким до засновницького договору господарського товариства, вбираючи в собі риси цивільно-правового договору.

Відповідно до ч. 5 ст. 3 Закону України «Про господарські товариства» іноземні громадяни, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, а також міжнародні організації можуть бути засновниками та учасниками господарських товариств нарівні з громадянами та юридичними особами України, крім випадків, встановлених законодавчими актами України. Поряд з юридичними та фізичними особами засновниками та учасниками акціонерних товариств можуть бути держава Україна в особі органу, уповноваженого управління державним майном, і територіальна громада в особі органу, уповноваженого управління комунальним майном (ч. 1 ст. 9 Закон України «Про акціонерні товариства»). Ще одним аргументом для підтвердження цивільно-правової природи корпоративних прав та обов'язків є право учасника господарського товариства здійснити відчуження часток у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів, що засвідчують участь у товаристві, у порядку, встановленому законом (п. 4 ч. 1 ст. 116 ЦК України). Розпорядження частками у статутному (складеному) капіталі товариства, цінних паперів (акцій) учасники товариства здійснюють у правових формах, здебільшого договірних, властивих цивільному праву (купівля-продаж, дарування, міна, застава, спадкування за законом чи заповітом тощо).

Відносини, що виникають між акціонерами АТ, можуть регулюватися акціонерним договором (угодою), який укладається після створення товариства і пов'язує акціонерів взаємними правами та обов'язками протягом усього періоду існування товариства.

Потреба в укладенні акціонерних договорів виникає внаслідок того, що у процесі діяльності АТ багато питань виробничо-екологічних, управлінських, фінансових, правових відносин залишаються неврегульованими нормативними актами та статутом. Такі договори є насамперед специфічною формою опосередкування правових зв'язків між суб'єктами корпоративних правовідносин, а саме через реалізацію їх спільних інтересів. Нарешті, право на захист у разі порушення суб'єктивних корпоративних прав та обов'язків учасників і самої корпорації та способи попередження і вирішення корпоративних конфліктів здійснюється у формах судової процедури, шляхом самозахисту, оперативного захисту чи застосуванням процедури медіації. Медіаційний договір, укладений учасниками корпоративного конфлікту, є цивільним правочином, до якого мають застосовуватись норми законодавства про правочини, зобов'язання, загальні положення про договір [7].

В оцінці юридичної природи та місця корпоративного права у близькій з Україною правовій системі варто зіслатись на думку фахівців із зарубіжних країн. Зокрема, Є. В. Богданов вважає, що корпоративне право – це сукупність цивільно-правових норм, які регулюють майнові, особисті немайнові та цивільно-правові організаційні відносини, пов'язані з участю в корпоративних організаціях або управління ними. Корпоративне право за своїм спеціальним значенням і роллю в цивільному обороті, за обсягом нормативного матеріалу та його системною організацією являє собою підгалузь цивільного права [8]. Корпоративні відносини включені до предмета регулювання цивільного законодавства Російської Федерації нарівні з речовими, зобов'язальними та іншими цивільно-правовими відносинами (ст. 1 Цивільного кодексу Російської Федерації). Говорячи про предмет регулювання цивільного, в тому числі корпоративного права, не можна оминати питання про так звані організаційні відносини, що неоднозначно трактуються в літературі. У сфері корпоративного права – це передусім організаційні відносини по корпоративному управлінню.

Отже, враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок про те, що корпоративні майнові, особисті немайнові та пов'язані з ними організаційні відносини, є цивільно-правовими і входять до предмета регулювання цивільного права, складаючи його підгалузь.

Список бібліографічних посилань:

1. Щербина В. Правова природа корпоративних відносин. *Українське комерційне право*. 2006. № 7. С. 13; Щербина В. С. Суб'єкти господарського права. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 26.
2. Зеліско А. В. Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т. ім. В. Стефаника, 2017. 445 с.
3. Коссак В. М. Іноземні інвестиції в Україні: цивільно-правовий аспект. Львів: Центр Європи, 1996. 216 с.
4. Довгерт А. С. Спільна діяльність // Цивільне право: навч. посіб. Ч. 2/за заг. ред. Підпригорі О. А. та Бобрової Д. В. Київ, 1996. С. 287–288.
5. Жорнокуй Ю. М., Спасибо-Фатеева И. В. Договоры по созданию хозяйственных обществ // Харьковская цивилистическая школа: о договоре: монография/под общ. ред. Спасибо-Фатеевой. Харьков: Право, 2017. С. 435–448.
6. Жорнокуй Ю. М., Спасибо-Фатеева И. В. Договоры по реорганизации юридического лица // Харьковская цивилистическая школа: о договоре: монография/под общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков: Право, 2017. С. 464–465.
7. Жорнокуй Ю. М. Цивільно-правова природа корпоративних конфліктів в акціонерних товариствах: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2016. С. 22–23.
8. Богданов Е. В. Место корпоративного права в российской правовой системе. *Журнал предпринимательского и корпоративного права*. 2016. № 3. С. 30–34.

Одержано 25.04.2017